

Територія та населення в міжнародному праві

План

- **Поняття території, види території за міжнародним правом.**
- **Поняття державної території. Державний кордон.**
- **Правові підстави, способи зміни території**
- **Правовий режим Арктики та Антарктики.**
- **Поняття населення в міжнародному праві.**
- **Інститут громадянства, іноземців, осіб без громадянства.**

Територія

- У широкому розумінні — це простори земної кулі з її сухопутною і водною поверхнею, надрами і повітряним простором, а також космічний простір і небесні тіла, що знаходяться в ньому.
- використовується в міжнародному праві для позначення земного, а також позаземного простору, відмежованого від інших просторів певними межами, і такого, що має визначений юридичний статус (наприклад, статус державної території) і відповідний йому правовий режим.
- За правовим режимом виділяють: державна територія , міжнародна територія , територія зі змішаним правовим режимом , території з особливим міжнародним режимом

- **Державна територія** - це простір, у межах якого певна держава здійснює свою верховну владу, свій суверенітет.
- **Міжнародна територія** - це простір за межами державних територій, який не належить жодній окремій державі, а перебуває у спільному користуванні світового співтовариства і його правовий режим визначається виключно міжнародним правом.
- **Територія зі змішаним правовим режимом** - це територія, на якій діють одночасно норми міжнародного права і національного законодавства прибережних держав. (Н., континентальний шельф, міжнародні ріки, протоки і канали, економічна зона як території зі змішаним режимом не входять до складу державних територій, однак прибережні держави в цих просторах мають визначені суверенні права, зафіксовані національним законодавством і міжнародними договорами - на розвідку і розробку ресурсів цих територій тощо)
- **Території з особливим міжнародним режимом** - це демілітаризовані і нейтральні зони, зони миру (у разі їх встановлення). Виділення таких територій має суто функціональний характер з метою визначення ступеня їхньої мілітаризації.

Державна територія

Державна територія - це частина земної кулі, що належить певній державі на законних підставах, у межах якої вона здійснює суверенітет. З одного боку, державна територія виступає як об'єкт права власності, а з іншого боку - вона визначає просторову межу державної влади.

- Ст. 13 Конституції України
- У межах державної території держава здійснює своє територіальне верховенство і національну юрисдикцію.

У міжнародному праві, відповідно до визначення Міжнародного суду, територіальне верховенство розуміється як територіальний суверенітет.

Ознаки територіального суверенітету??

Сучасне міжнародне право **забороняє** **зловживання територіальним верховенством**. У якості таких зловживань розцінюються: підготовка і засилання збройних формувань на територію іншої держави; перенос морського, річкового і повітряного забруднення на територію іншої держави; пропаганда війни і расизму, розпал ненависті до народів сусідніх держав; неприйняття заходів для припинення злочинів, наслідки яких поширюються або можуть поширюватися на територію іншої держави, та ін.

- Державну територію утворює: **сухопутна територія** (уся суша, розташована в межах кордонів даної держави, острови, квазі-державна територія); **водна територія** (усі водойми, розташовані на сухопутній території і частині вод морів і океанів, що примикають до берегів - територіальне море, внутрішні води, морські води, у тому числі води держав-архіпелагів; води портів, води заток), **повітряна територія** (весь повітряний простір заввишки 100-110 км, розташований над сухопутною і водною поверхнями); **надра** (простори під сухопутною і водною територіями, що простягаються до глибин, технічно доступних геологічному вивченню й освоєнню).
- **Демілітаризовані і нейтралізовані території**

Державний кордон

Державні кордони - це фактичні чи уявні лінії на сухопутному, водному, повітряному просторі та в надрах, які визначають межі дії державного суверенітету, поширення територіального верховенства держави. Вони відділяють територію однієї держави від іншої, визначають межі державної території з усіма ресурсами, що є матеріальною умовою існування суспільства.

Ст. 1 Закону України «Про державний кордон України» 1991 р.

Види державних кордонів:

- сухопутні, водні (річкові, озерні, кордони інших водойм і морські) і повітряні;
- орографічні, геометричні та географічні.
- Крім договірних кордонів, закріплених у міждержавних договорах, існують і так звані історично сформовані кордони. Головною їх особливістю є те, що вони тривалий час визнавалися суміжними державами. Це робить історично сформований кордон юридично обов'язковим для обох держав.

Процес встановлення кордонів

Делімітація

Договірне визначення лінії проходження державного кордону, яке здійснюється за допомогою крупномасштабних карт, в яких повністю визначені населені пункти, рельєф, гідрогеографія та інші особливості місцевості.

Договірні держави складають (по карті, без проведення робіт на місцевості) опис проходження лінії кордону.

Встановлена в такий спосіб лінія кордону наноситься на карту, яка додається до договору.

Делімітація є підставою для проведення демаркації.

Демаркація

Проведення державного кордону на місцевості з позначенням її спеціальними прикордонними знаками відповідно до договору про делімітацію кордонів, до якого додаються карти і описи.

Виконується топографічна зйомка або аерофотозйомка місцевості, на підставі чого складається великомасштабна топографічна карта прикордонної смуги, встановлюються прикордонні знаки і визначаються їхні координати.

Документи демаркації набувають чинності після затвердження їх відповідно до законодавства договірних сторін.

Підстави зміни державної території (правові)

Принцип непорушності кордонів і територіальної цілісності, що, у свою чергу, забороняє насильницьку зміну державної території.

Територія держави може змінюватися, внаслідок:

- поділу існуючої держави, виходу частини території зі складу держави, об'єднання двох або декількох держав;
- національно-визвольної боротьби і реалізації права на самовизначення;
- обміну державними територіями за згодою сторін (за Угодою 1954 р. СРСР та Іран обмінялися ділянками своєї території);
- застосування заходів відповідальності за агресію (відторгнення Пруссії від Німеччини в 1945 р. і передача Східної Пруссії Польщі та СРСР);
- цесії — укладення відповідного договору стосовно території.

Правомірними способами територіальних змін є:

- **1.Цесія** - це передача частини території однієї держави іншій на підставі договору між ними (поступка території). Вона, як правило, вимагає компенсації в грошовій чи в іншій формі.
- **2. Плебіцит** - це всенародне голосування з питання державної приналежності певній території. Голосування може проводитися як на основі внутрішньодержавного акта, так і відповідно до міжнародного договору. Плебіцит проводиться частіше для вирішення територіальних питань, а референдум - для прийняття, відміни чи внесення змін у закони, Конституції.
- **3. Ад'юдикація** — підстава територіальних змін, яка передбачає взаємну згоду держав сторін спору, згідно з якою вони звертаються до міжнародних судових або арбітражних органів, чий рішення обов'язкові для сторін (Міжнародний суд ООН).

Неправомірними способами територіальних змін визначають:

- **дебеляцію** - завоювання, захоплення територій за допомогою сили в результаті збройних конфліктів;
- **анексію** - загарбання, насильницьке приєднання державою території, яка належить іншій державі або народу, грубе порушення норм міжнародного права.

Правовий режим Арктики та Антарктики

Арктика - частина земної кулі з умовним центром - Північний полюс, до складу якої входять води Північно-Льодовитого океану, його морів, а також ділянки суші Європи, Азії та Америки.

У 1996 р. 8 арктичних держав (Данія, Ісландія, Канада, Норвегія, Росія, США, Фінляндія, Швеція) підписали в Оттаві Декларацію про створення Арктичної Ради, метою якої є:

- - контроль і координація виконання екологічних програм;
 - - розробка, координація і контроль за виконанням програм розвитку;
 - - поширення інформації, заохочення зацікавленості та освітніх ініціатив щодо питань, які стосуються Арктики.
-
- В Арктиці діє ряд конвенцій:
 - - Конвенція ООН з морського права 1982 р.;
 - - Чиказька конвенція про цивільну авіацію 1944 р.;
 - - Договір про заборону випробувань ядерної зброї 1963 р.

Антарктика - значний за площею регіон, до складу якого входять континент Антарктида, острови навколо нього, а також південна частина Тихого, Індійського та Атлантичного океанів.

- Безстроковий Договір про Антарктиду, який вступив у законну силу 1961 р.. Стаття 1: «Антарктика використовується тільки в мирних цілях. Забороняються будь-які військові заходи воєнного характеру, такі як створення військових баз і укріплень, проведення воєнних маневрів, а також випробувань будь-якої зброї, заборонено проводити ядерні вибухи і викиди радіоактивних відходів в Антарктиці».

Дві головні особливості Антарктики: а) вона є демілітаризованою зоною; б) здійснюється особлива охорона її природних ресурсів.

- Особливості користування Антарктикою:
 - Держави користуються певними свободами у відкритому морі: свободами судноплавства, рибальства, польотів у повітряному просторі над відкритим морем.
 - забороняється ведення усіх видів геологорозвідувальних робіт, включаючи експлуатаційні, терміном на 50 років. (Протокол про заборону геологорозвідувальних робіт у Антарктиці 1991 р.)

Правові режими міжнародних річок

Міжнародні ріки в міжнародному праві - це ріки, що протікають по територіях чи розділяють територію двох або більше держав і використовуються для різних потреб за згодою між цими державами. Види: багатонаціональні, міжнародні, прикордонні.

- - багатонаціональні ріки - не мають безпосереднього з'єднання з морем, несудноплавні або судноплавні лише для каботажного плавання між пунктами прибережних держав, і в їх використанні заінтересовані виключно прибережні держави
- - міжнародні ріки - мають судноплавне з'єднання з морем. Через географічні особливості їх використовують для міжнародного судноплавства як прибережні, так і інші держави відповідно до встановленого міжнародно-правового режиму.
- - прикордонні ріки - є природним кордоном між двома або кількома державами

- **Протоки** відіграють важливу роль у міжнародному мореплавстві, створенні єдиної системи морських шляхів. Це природний морський прохід, що з'єднує райони одного моря або моря й океани між собою.

Види проток встановлюються та регулюються Конвенцією ООН з морського права 1982 р.

Міжнародні канали - це штучні спорудження, які з'єднують моря й океани, розташовані на шляхах інтенсивного морського судноплавства і використовуються всіма державами відповідно до міжнародного права і національних законодавств.

Населення

- У міжнародному праві під поняттям «населення» розуміють сукупність усіх індивідів, які проживають у конкретний момент на території тієї чи іншої держави і підпорядковуються її юрисдикції.

Поділяють все населення на декілька категорій: громадян, іноземців (громадян інших держав) та осіб без громадянства (апатридів).

+ деколи виділяють осіб із подвійним громадянством (біпатридів).

Латвія => категорію «негромадяни» (осіб, які постійно проживають на території цієї держави, однак не виконали особливих процедур для набуття громадянства).

Норми міжнародного права регулюють: перелік основних прав, свобод, обов'язків людини і громадянина, встановлюють їх зміст та загальні принципи реалізації, особливості правового статусу іноземців та їх дипломатичний захист, реадмісію; спірні питання, що виникають у зв'язку з наявністю в особи подвійного громадянства, питання співробітництва держав з питань екстрадиції, особливості правового статусу біженців та осіб, що шукають притулок.

Міжнародно-правові питання громадянства

- Європейська конвенція про громадянство 1997 р. – «громадянство - правовий зв'язок між особою та державою без зазначення етнічного походження особи».
- Рішення Міжнародного суду ООН у справі Ноттебома – «громадянство - правовий зв'язок, заснований на соціальному факті реального зв'язку, інтересах і почуттях, поряд з наявністю взаємних прав і обов'язків».
- Радянські вчені – «обов'язковим елементом громадянства є підпорядкованість індивіда суверенній владі держави, незалежно від місця перебування такої особи».

Громадянство також можна розглядати як суб'єктивне право індивіда - ст. 15 Загальної декларації прав людини 1948 р. та ст. 24 Міжнародного пакту про політичні і громадянські права 1966 р.

Набуття громадянства

- Два способи: філяція (первинний) та натуралізація (вторинний)

Філяція - особа отримує громадянство за народженням.

Ст. 6 Європейської конвенції про громадянство 1997 р. зазначено: кожна держава-учасниця передбачає у своєму внутрішньодержавному праві, що її громадянство "*ex lege*" набувають такі особи: діти, один із батьків яких на час народження цих дітей має громадянство цієї держави-учасниці, за винятком будь-яких випадків, що можуть бути передбачені в її внутрішньодержавному праві для дітей, які народилися за межами держави; діти, народжені на її території, які інакше стали б особами без громадянства, а також знайдені на її території немовлята, які інакше стали б особами без громадянства.

Набуття громадянства за народження: «принцип ґрунту» або «принцип крові».

Принцип ґрунту ("jus soli")

Дитина отримує громадянство держави, на території якої вона народилася, незалежно від громадянства батьків.

Ст. 3 Конвенції про скорочення безгромадянства 1961 р., народження дитини на кораблі або на повітряному судні залежно від обставин вважається таким, що мало місце на території тієї держави, під прапором якої цей корабель плаває, або на території тієї держави, в якій це повітряне судно зареєстровано.

Застосовується : більшістю держав Латинської Америки.

Згідно з Факультативним протоколом про набуття громадянства до Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. і Факультативним протоколом про обов'язкове розв'язання спорів до Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р., принцип "права ґрунту" не поширюється на членів сімей працівників представництв, які народжуються в країні перебування.

Принцип крові ("jus sanguinis")

Дитина отримує громадянство держави батьків незалежно від місця народження. Цей принцип використовують у деяких державах Європи та Азії.

Натуралізація (вторинний спосіб)

Належить до вольових, оскільки, як правило, потребує виконання певних формальностей з боку такої особи. Є три основні види натуралізації:

- 1) за клопотанням особи;
- 2) на підставі закону чи іншого внутрішньодержавного акта;
- 3) на підставі міжнародного договору.

За клопотанням особи	На підставі закону чи іншого акта	На підставі міжнародного договору
<p>Особа, яка хоче набути громадянство, звертається до компетентних органів держави з відповідним клопотанням. При цьому вказана особа має виконати низку умов, які передбачені у національному законодавстві держави, громадянство якої вона хоче набути.</p> <p>Ст. 6 Європейської конвенції про громадянство 1997 р. – спрощена процедура.</p> <p>Включає <u>відновлення в громадянстві, яке може відбутися двома шляхами: реінтеграції та репатріації.</u></p>	<p>Може бути наслідком укладання шлюбу, усиновлення, встановлення опіки, визнання батьківства, вступу на військову чи державну службу.</p> <p>Включає також <u>дарування громадянства.</u> Такий спосіб передбачає набуття громадянства шляхом вираження вдячності державою щодо особи за особливі заслуги перед нею.</p>	<p>Має місце у випадку територіальних змін: обміну територіями, переходу частини території однієї держави до іншої, об'єднанні та відділенні держав. У рамках цього виду натуралізації розрізняють</p> <ul style="list-style-type: none"> - Оптацію - особа, котра проживає на території, що переходить до іншої держави, може вибрати або залишитися на певній території і набути нового громадянства чи переїхати на іншу територію своєї держави, зберігши попереднє громадянство. - Трансферт - вибір громадянства відбувається примусово.

Припинення громадянства

Декілька способів припинення громадянства: 1) вихід чи відмова особи від громадянства; 2) втрата громадянства; 3) припинення громадянства на підставі міжнародного договору; 4) припинення громадянства внаслідок припинення існування держави як суб'єкта міжнародного права.

Вихід з громадянства (експатріація) - це припинення громадянства за бажанням особи. Таке право гарантоване нормами міжнародного права, однак потрібно враховувати, що воно не повинно дозволятися у випадках, коли призведе до безгромадянства особи.

Втрата громадянства (денатуралізація) - це припинення громадянства за ініціативою держави. У сучасний період позбавлення громадянства розглядають як небажане явище. (ст. 15 Загальної декларації з прав людини).

Ст. 7 Європейської конвенції про громадянство 1997 р.,
**позбавлення громадянства за законом або за ініціативою
держави можливе лише у випадках:**

- а) добровільного набуття іншого громадянства;
- б) набуття громадянства внаслідок шахрайських дій, подання неправдивих відомостей або приховування будь-якого суттєвого факту, що має відношення до заявника;
- с) добровільної служби в іноземному військовому формуванні;
- д) поведінки, яка серйозно зашкоджує життєво важливим інтересам держави;
- е) відсутності справжнього зв'язку між державою та її громадянином, який постійно проживає за кордоном;
- ф) якщо під час неповноліття дитини встановлено, що визначені у внутрішньодержавному праві умови, які дозволили їй набути "ex lege" громадянства держави, більше не виконуються;
- г) усиновлення дитини, якщо дитина набуває іноземного громадянства або має іноземне громадянство одного чи обох усиновителів.

- **Припинення громадянства на підставі міжнародного договору** має місце тоді, коли настає ситуація, передбачена у такому документі. Міжнародні договори, як правило, передбачають втрату громадянства у зв'язку зі зміною території. Така втрата громадянства залежно від ситуації може відбуватися як у добровільному (оптація), так і в примусовому (трансферт) порядку.
- **Припинення громадянства внаслідок припинення існування держави як суб'єкта міжнародного права** настає за розпаду держав. Такий розпад не оформляється спеціальною угодою або ж ця угода не регулює питання громадянства. Як приклад, можна назвати розпад СРСР, унаслідок якого ще донині трапляються випадки, коли особи, які мали громадянство цього суб'єкта, не набули громадянства новостворених держав і впродовж усього періоду, починаючи 1991 р., є апатридами.

Правовий статус іноземців

- Іноземець- особа, яка знаходиться на території певної держави і не є її громадянином, але перебуває у громадянстві іншої держави.

Види: 1) ті, що постійно проживають на території держави (понад 5 років); 2) ті, що тимчасово проживають на території держави (понад 90 днів); 3) ті, що тимчасово перебувають на території держави (до 90 днів).

Основною проблемою при визначенні правового статусу іноземця є проблема конкуруючої юрисдикції (підпорядкування правопорядку держави-перебування та держави-громадянства).

В Україні – Закон України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства" від 4 лютого 1994.

На міжнародному рівні - Загальна декларація прав людини 1948 р., Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р., Віденська конвенція про консульські зносини 1963 р., Міжнародний пакт про громадянські й політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Декларація про права людини відносно осіб, що не є громадянами країни, в якій вони проживають, 1985 р. та ін.

Види правових режимів для іноземців

Національний режим	Спеціальний режим	Режим найбільшого сприяння
<p>Прирівнює іноземців до громадян держави і передбачає, що вони користуються тими самими правами і свободами та зобов'язані виконувати такі самі обов'язки, що і громадяни держави перебування, за винятком випадків, передбачених законодавством.</p> <p>Ст. 26 Конституції України</p>	<p>Надання іноземцям спеціальних прав або покладення на них додаткових обов'язків порівняно із власними громадянами та громадянами інших держав. Він може бути як більш, так і менш сприятливим, ніж інші два режими.</p> <p>Приклад- спрощений порядок перетину кордону жителями прикордонних районів, в Україні - <u>персонал військової бази Чорноморського флоту Російської Федерації у Севастополі.</u></p>	<p>Надання іноземцям обсягу прав і обов'язків, який жодним чином не відрізняється від обсягу прав і обов'язків, наданих громадянам <u>будь-якої третьої держави</u>. Обсяг прав і обов'язків іноземців при цьому режимі ідентичний для всіх іноземних громадян, однак, як правило, він <u>суттєво менший, ніж при національному режимі</u>, та використовується для запобігання дискримінації серед іноземців. Зазвичай такий режим встановлюється на підставі спеціальних міжнародних договорів</p>

Правовий статус осіб без громадянства

- Загальне правило – це особи, які не володіють громадянством жодної держави.

Нормативне визначення - *ст. 1 Конвенції про статус апатридів 1954 р.*, відповідно до якої **апатридом є особа, яка не розглядається як громадянин будь-якої держави в силу її законів.**

Причини:

- при позбавленні громадянства;
- при одруженні жінки з іноземцем, коли відповідно до чинного законодавства держави її громадянства вона автоматично втрачає громадянство, а законодавство держави чоловіка не надає жінці громадянства чоловіка;
- при втраті громадянства, якщо особа добровільно вийшла чи втратила громадянство своєї держави, а іншого не набула;
- при виході із громадянства з метою отримання іншого;
- при народженні від батьків, які є апатридами;
- в певних випадках унаслідок територіальних змін та в інших випадках.

Н.В. Більшість випадків безгромадянства виникає внаслідок колізії законодавств окремих держав.

- Види осіб без громадянства:
 - Абсолютні - отримали статус апатрида з народження
 - Відносні - стали апатридами через втрату громадянства.

Правовий статус

Конвенція про скорочення випадків безгромадянства 1961 р. - встановлює, що апатридам потрібно надавати такий самий статус, яким користуються іноземці, якщо більш високі гарантії не передбачені зазначеною Конвенцією.

Конвенція про статус апатридів 1954 р. - особистий статус апатрида визначається законами держави його доміцилія або, якщо така відсутня, - законами держави його проживання.

У деяких сферах, як-от право на судовий захист, свободи віросповідання, початкової освіти, науки, їх статус у державі постійного місця проживання ідентичний статусу громадянина. Те саме стосується оплати праці та соціального забезпечення, яке виникає в такому разі, а також права на компенсацію у разі нещасного випадку на виробництві. Крім того, заборонено обкладати апатридів додатковими податками та зборами.